Оберемкуватий пан звів брови на сірий аркуш паперу. Сірий аркуш був список мешканців, узятий двома, згори й знизу, металевими прищіпками на дверях. Не знайшовши дзвінка, пан зігнув пальця й постукав. Потім постукав голосніше. Чи можу —— Чи можу бачити пана Павла Палія. На дверях стояла жінка з синюватими бровами, і на неї з кухні хтось тонко і пронозно кричав. Проходьте, сказала жінка. Йдучи коридором, прийшлий пан узяв до губів зігнутого пальця й двічі обсмоктав. Війстя під килимом — і клапоть малинового сукна на протилежній стіні, де вікно. Шкірою оббитий ослін. І канапа. Над канапою картина, густо жовтої фарби, густо й мазано. До кімнати попід килимом проліз чоловік без піджака, навіть без камізельки, привітався, не виймаючи з рота цигарки. Я Павло Палій, сказав він. Дуже приємно, сказав прийшлий оберемкуватий пан. Я до вас у справі надзвичайній, вибачте —— Я Павло Палій, сказав прийшлий пан. Знаю, сказав господар кімнати, ми обидва Павли Палії.

Ми обидва Павли Палії, сказав прийшлий пан. Власне кажучи, воно не зовсім відповідає, бо я ——Господар кімнати сів на канапу і заклав ногу на ногу, і курив, і бачив, як прийшлий пан клюнув носом. Вибачте, сказав прийшлий пан, я погано спав ніч. Власне кажучи, я не погано спав ніч, але —— Господар півліг на канапу і слухав. Він кидав попіл на підлогу, на килимок і нічого не казав, тільки слухав, хоч прийшлий пан теж майже нічого не казав. Господар кімнати мовчав так, як мовчать, коли хтось говорить. Не можна ствердити, сказав прийшлий пан, щоб ми були обидва зовсім Павли Палії. Але перше я вам одне питання —— Попід килимом пролізла жінка, в неї були високі коліна. Який ти носовичок візьмеш, сказала вона. Забирайся до чорта, до чорта, зарепетував на неї господар кімнати і затупотів ногами, і для цього йому довелося зняти ногу з ноги. Прийшлий пан підніс до губ зігнутого пальця і злегка обсмоктав. Забирайся звідси до чорта, репетував господар кімнати на жінку, яка стояла, так, як стоять люди, що на них кричать уперше. Господар кімнати кричав тонко і пронозно. Ваше питання, сказав він спокійно і чемно до прийшлого пана.

Моє питання, сказав прийшлий пан. Він злегка обсмоктав зігнутого пальця, виволочив з кишені хустку й витер. Господар кімнати сказав: ви мали до мене запитання. Моє питання, сказав прийшлий пан і глянув на килим над дверима, і килим коливався після жінки, що вийшла. Цигарету принеси, гукнув господар кімнати. Я не знаю, сказав прийшлий пан, чи зручно мені вас питатися. Думаю, зручно, сказав господар кімнати. Ви зі сходу, сказав прийшлий пан. Господар кімнати сказав: зі сходу. Ви щойно зі сходу, сказав прийшлий пан. Я теж зі сходу.

Я теж зі сходу, сказав прийшлий пан. Ви вибачте, що я не скинув шапку і не скину, в мене застуджені м’язи на скронях і над вухами. Господар кімнати сказав: нічого. Добре, сказав прийшлий пан і потяг носом так, що на мить обидва носові крила впали в ніс і так були. В кімнаті ледь пахло клеєм. Я теж зі сходу, сказав прийшлий пан, тільки давно. Від першої війни. Я хочу вас он що спитати —— Ви знаєте, я забув, як пахне сухий будяк, а, мабуть, гарно, ні. Я хочу вас тільки спитати, чому ви виставились під Павлом Палієм, під цим іменем. Візьми, сказала з-під килима рука з цигаретою. Можна було не підплилу вибрати, вся жовта, сказав господар кімнати, вщипнувши руку так, що прийшлий пан бачив. Я маю сірники, сказав прийшлий пан. Він витяг з кишені обгазетований пакунок і почав розгортати. Нічого, в мене є сірники, сказав господар кімнати. Ви спитали, чому я виставив свої картини під іменем Павла Палія. Бо це моє справжнє ім’я.

Це моє справжнє ім'я, сказав господар кімнати. Прийшлий пан сказав: справді. Коли ви не вірите, сказав господар кімнати, що ж, я можу вам пашпорт показати. Принеси мій пашпорт, гукнув він тонко й пронозно. Ні, Бог з вами, що ви, сказав прийшлий пан. Він підвівся з ослону, пересунув його тиловою частиною ноги і знову сів. Я вам вірю без пашпорта, тільки я мав на увазі —— я хотів говорить —— ось про —— Це моє справжнє ім’я і прізвище, сказав господар кімнати, так мене батько охрестив і я ніколи не міняв прізвища. Я не винен, що в нас однакове ім’я і прізвище, судіть самі, чоловіче, судіть самі, пане професоре. Бачте, сказав прийшлий пан, ми маємо не зовсім однакове

ім’я і прізвище, це в мене псевдонім. Правда, скрикнув господар кімнати, ваша правда, я читав у одному каталозі, я читав у дужках ваше справжнє ім’я — як воно. Прийшлий пан сказав: це не грає ролі. Візьми пашпорт, сказала рука з-під килима.

Мій пашпорт, сказав господар кімнати. Але він не розкрив його, а взяв і тріпнув себе ним по коліну. Потім ще раз тріпнув. Так що ж нам робити, сказав він. Так що ви, властиво, хотіли, сказав він, пане професоре. Я хотів, сказав прийшлий пан. Він устав, пересунув ослін підбором черевика і знову сів. Я хотів вас спитати —— вам сказати —— В нас такі різні манери письма, ні. Ви кольорист, чи правда. Ви почали в культі, я сказав би, в спробах кольоризму, чи правда. Маєте рацію, сказав господар кімнати. Він пашпортом відкинув собі з лоба волосся, закрутькувате, дуже довге, дуже чорне. Маєте рацію, кольорит моя стихія. Що ще. Прийшлий пан сказав: що ще. Чи ви давно виставляєтесь. Я, сказав господар кімнати, я виставляюсь уперше. Я тільки перед війною закінчив інститут. Він тричі легенько вдарив себе по грудях пашпортом. Прийшлий пан сказав: а я з цим ім’ям виставляюсь і репродукуюсь уже тридцять шостий рік. Я лінійник, бачите, академіст —— Ви професор двох столичних академій, знаю, сказав господар кімнати і показав на нього пашпортом. Прийшлий пан сказав: трьох. Так, сказав господар кімнати, я знаю. Я зразу впізнав вас, сказав він, бо бачив ваш портрет. Пашпортом він почухав себе за вухом. Так от, сказав прийшлий пан, я хотів вас просити —— а хотів вас спитати, може б ви погодились —— О ні, ніколи, сказав господар кімнати. Він підняв пашпорт над лобом і сказав: мені нема чого соромитися власного прізвища.

Мені нема чого соромитися власного прізвища, сказав господар кімнати, стараючися вбити пашпортом муху на картині. Але ж ви тільки починаєте, сказав прийшлий пан, а я маю ім’я. Господар кімнати сказав: це моє ім’я. Добре, сказав прийшлий пан, та те, що ви робите в малярстві, ви, молоді —— Господар кімнати сказав: дискредитує вас, і тепер нас плутатимуть, ви це маєте на серці. Нічим не можу зарадити горю, сказав господар кімнати і почухав себе пашпортом за вухом. Але

ж, сказав прийшлий пан. Господар кімнати сказав: нічим не можу зарадити горю. Дай цигарету, гукнув він тонко пронозно. Візьми, відразу відповіла рука з-під килима. Так, сказав прийшлий пан, я надіявся —— Господар кімнати сказав: як ви могли надіятися, що людина зречеться свого чесного нічим не заплямованого —— Що ви, Боже ж мій, сказав прийшлий пан, я зовсім не на те надіявся. Здається, таки проситиму в вас одного сірника, сказав господар кімнати. Він тримав однією рукою пашпорт і коробочок, а другою стерту червону голову сірника. Ах, прошу дуже, сказав прийшлий пан. Господар кімнати сказав: останній, і той не горить. Прошу вас, сказав прийшлий пан і розгорнув обгазетований пакуночок так, що газета лягла в вигляді прямокутників, і вони, брані кілька разів пальцями, трохи розпадалися по краях. Прийшлий пан тримав розгорнений пакуночок на колінах, поки господар кімнати брав один із семи сірників, що були там. Крім сірників, були там ще паперові гроші.

Я не знаю, сказав прийшлий пан, я можу вам навіть —— може б ви хотіли той, грошей. За що, сказав господар кімнати, мружачись від диму, за прізвище. Прийшлий пан сказав: я не знаю, може ви відчуваєте потребу. Господар кімнати сказав: скільки ж за прізвище грошей, скільки тут. Тут щось зо дві тисячі, сказав прийшлий пан, це всі мої гроші. Ну, ні, сказав господар кімнати, ви хотіли за дві тисячі купити чесне ім’я. Він похитав пашпортом на знак незгоди в себе перед носом. Потім випустив дим, знову затягнувся і засміявся. Прийшлий пан сидів на ослоні, розгорнена на колінах газета, гроші й сірники. Він почав помалу загортати в газету. Він теж був усміхнувся і раптом клюнув носом. Фіялковий картатий візьму, крикнув господар кімнати. Добре, сказали за килимом.

Господар кімнати підвівся. Прийшлий пан підвівся. Підводячися, прийшлий пан ще вволочував у кишеню обгазетований пакуночок.

Одну хвилину, сказала жінка, наздогнавши оберемкуватого пана при третьому будинку. Він спинився й кволо посміхнувся, бо все ще не впхав пакуночка в кишеню. Ви знаєте що, сказала жінка. Я вам мушу

сказати: справа від початку була програна. (Банцюгами деренчаво по ламітках черегкотіли трамваї.) Він любить мучити людей, ось я вам скажу. Жінка взяла пана за рукав, але він рукою ще запихав пакуночок до кишені, і в розірвину паперу вистромлювавсь один сірник, два. Бачте, сказала жінка, він ще позавчора сказав: він таки прийде до мене, це ви ніби. І вчора сказав: він таки прийде до мене. А сьогодні так прямо сказав, сьогодні вранці: сьогодні він вже прийде до мене, і ще раз сказав за годину, як ви прийшли. Он яка він людина. (Так, джисті тулки по скрунах рисотів на кренсо деренкаво брямали.) Ні, сказала жінка, йдучи поруч, йому грошей не треба. Ви не думайте, що це він мене підіслав, мені вас дуже шкода. Ух, яка ж він людина. Пан спитав: він хіба вам не подобається. В жінки були синюваті нігті. Ні, сказала жінка, ніяк, він ненавидить старше покоління. Вони розійшлися на мить на віддаль, бо на пішоходах було нечисто. Для чого ж ви вийшли за нього, спитав пан, кволо посміхаючись. (О так, по скудрах аврезних трамваї дрямами бренкаво і бондюрки в ризах.) Бо люблю його, сказала жінка. Ну, до побачення, сказав пан, запхавши пакуночок до кишені, жінка спинилась. Йому довелося витягти сірника за голову і другого і сховати в кишеню так. Що за чоловік, думала жінка. Вона пішла помалу назад. (І бразне намарне урвіти дурвіти турбіти курбіти по мармуру дражів і джазів і джазів і джазів.) Над самим бруком грався хлопчик. (Минулі епохи розвитку людства й наша доба ще далекі від того щоб ——) Жінка подумала про нього, що гарненький. (Зеленіють поля й діброви розцвіли сади подих весни родить життя що було завмерло від —— —) Вона повернулась і поклала йому на голову долоню. (Але незабаром прийде час коли потужна ——) Потім вона зникла в дверях будинку. (—— химерну силу тодішніх володарів навіть всемогутню смерть.) Але на сходах, перед тим, як увійти до мешкання, вона спинилась і ще раз подумала: як же роблять такого чоловіка.

Як роблять такого чоловіка. Дуже простолінійно. Беруть кавалок намоченого пшеничного хліба. Коли намочений хліб вим’яти так, щоб вийшла з нього чотирирога штучка, то бий нею хоч об кам’яну долівку. Та рідко хто здогадується так вим’яти. Може в тому й щастя, що один вимне та й покине, а тоді другий. А тоді вже вбирають кавалок у піджак

і в прасовані штани, ще й краватку чіпляють, і грубо-грубо з чотирьох вітрів книгами їй мозок натирають. Лежить старосвітська матінка боком на короткій лаві, лежить і крекче зрідка, а тоді вночі та й питається: чи щасливі ж ви, діточки, А син і одвічає; як же може, матусю, слов'янська людина та щасливою бути. Так скаже враз і вдруге. А тоді забуде. Кора на йому засохне та й засохне. Походжає по світлиці павичем, руками спину собі вигладжує, дорогий тютюн курить, а люди на велику його картину розглядаються-роздивляються. І засохне кора на йому засохне. А вже як засохне, звісно: черва в людині розвелася, гробачня. Ніхто не бачить, бо хто ж його променем просвітить. Наш шановний, наш шановний. Нема ради. Треба чоловіка розбирати, піджак-штани здоймити, скарпетки скинути, сорочку розщібнути, до ліжка класти. О Господи, сказав чоловік і провалився в сон.

Павло Палій (Павло Карпига) сказав: коня героєм вони на захід гнали, і заснув. Потім він прокинувся з відчуттям думки, що приснилась. Думка була щось така: зрозумійте й простіть речі, простіть найбільше речей, щоб обставини не так гостро йшли проти вас. Але мисль уві сні була куди легша, пробудження її виплощило. Він лежав деякий час, тримаючи себе за спітнілі груди, а тоді раптом почав реготати, вибухами. Він вигадав формулу для одного поета і сміявся з того, про що у формулі йшлося. Він реготав раз у раз, раптовими вибухами. Він реготав уже з того, що лежить оце в ліжку та регоче. Потім він згадав про якусь сміховину з-перед п’яти років і знов зареготав. Ніяк не міг пригадати, що тоді сталося між газетою і цензурою, але добре пам’ятав, що тоді було страшенно смішно, отож сміявся й тепер. У мене, либонь, гарячка, сказав він і заснув. Йому приснилося, що він ніяк не може взяти термометра з сусідньої кімнати, де спить Марта, він прокинувся і збагнув, що саме так. Тепер я людина, позбавлена ймення, сказав він шепотом. Він нарешті усвідомив, що само собою щось в його потилиці раз у раз повторює початок вірша або пісні, такий:

Такий наказ:

за горло враз

до реї почепити.

Не з кожним же дітей хрестити!

Пірат пірату не рівня:

Той надається лиш, хто пана не міня ——

Так, із страшенного пригодницького роману. Боже, він це читав не менш як сорок років тому. І знав, що пам’ятає пісню, воно, либонь, балада, до останнього рядка, але тим часом ніяк не від’їде від початку:

Такий наказ:

за горло враз

до реї почепити.

Я людина без імені, сказав він і заснув. Потім прокинувся і сказав: владика божества й землі. Потім знов: і дуже лаючися напиши тандинський Гданськ. І знов: менажер-ненажер. Приміром, таке прізвище: Рауль де Ненажер. Він сказав: людина без імені це коли викинуто на безлюдний острів.

(І що то вже на щоглу підлетіло

і витяглось свавольця довге тіло

замісто стягу ——)

Цікавий хід, сказав він пошепки. Цікавий хід, як прийшла людина до кориці. Це кора, коли не помиляюся. Просто кора дерева, але смачна вона тільки з солодким. Невже людина перед тим перепробувала з

солодким кору кожного дерева, наприклад: берези. І, крім того, треба було переплисти океан. Бо в Європі не кориця. Чи знав конкістадор на островах дерево, кору якого їсти б тільки з солодким. А він же ризикував простором, життям тощо. Простором, життям тощо. Він дихав голосно. Щось не в’яжеться.

(—— і витяглось свавольця довге тіло

замісто стягу.

Короткий стогін-струм в напруженні бакштагу —

і все.)

Щось не в’яжеться. Корова вдовольняється кожною луговою травою, і горобець кожним зернятком. Людина ні. Тисячу зернин людина відкинула. Він дихав голосно. Чому людина не могла пекти хліба з горобини. І так само кориця. За хліб точаться війни. Погано, сказав він, погано і дивно.

А нанизу вібрує ель у рурах чаш:

нехай живе наказодавець наш!

І в мить останню на спардек

ступа сам твердовусий Френсіс Дрек.

Повинно б, властиво, Дрейк. Так, балада. Балада, що її назвати б: Прапор на щоглі, бо фінал так прямо про це й говорить, хоч уже іншим розміром:

Лев кораблі побудував,

добрячі кораблі.

Лев пересвідчитись бажав,

чи кругло на землі.

Прудкий біжить у жилах ель,

а прапор тільки гойда-гойда!

Це йде зубатий корабель,

на всі моря зубатий пройда.

На всі моря зубатий пройда, сказав він. От я людина без імені, сказав він. Це означає: мене викинуто на острів, де ні хліба, ні кориці. Він дихав голосно. Висновок: я мушу видихнути повітря і вмерти. Це щоб догодити тим, хто має хліб, має й корицю, а не хоче зо мною поділитись. Він замотав головою. Тисячу й тисячу зернин відкинула людина, аж знайшла хлібну. І за хліб точаться війни. Він замотав головою. З усією моєю законсервованою логічністю я знаю одну казку. З незапам’ятних давен море викидало на берег безліч первісної слизоти. (Я людина без імені.) Безліч слизоти гинуло на березі об колючі камінчики. (Чи ви збагнули, Марто, я людина без імені.) Одне ядерце не загинуло об колючі камінчики (потім у салоні відсахнулись і кашлянули людина без імені), а обжилося між камінчиків і стало людиною. (Як же ж ви пробували вигадувати це без усвідомлення людина без імені.) Я знаю, воно ядерце в слизоті думало перед мільйоном років так само, як я: ану ж, думало, мені першим судилося вижити без панцера, без імені. В ньому, в ядерці, зібгавсь тоді пологовий корч вселенної, сказав він і від напруги думки заснув.

Я люблю мій маленький дімок, сказав він, прокинувшись. Нещодавно звернули увагу на тему: людина проходить крізь війну і бомби з мішком

картоплі. (Я люблю мій маленький дімок.) Вона тягне його на плечах будь-що, бо знає: в фіналі війни голод, куди б фінал її людину не привів. (Я люблю мій маленький дімок.) І вона хитрує, ділить картоплю по маленьких клуночках, бо не всюди з великим пускають. (Я люблю мій маленький дімок.) А то ще є он які люди. Він дихав голосно: я люблю мій маленький дімок. Така бабуся дивиться, що за біленьких дровцят німець нарубав та рівненько поскладав, думає-думає та й каже: такими дровцями паски пекти,

(—— а прапор тільки гойда-гойда!

Це йде зубатий корабель ——)

Він сильно засміявся. Людина без імені це людина, що їй їсти траву. Виживе чи не виживе. Він сильно засміявся і погладив собі груди. Може бути в одному народі гостре бажання боротися проти другого. Ненависть могла бути прогресивним чинником, але до певної дати. Він погладив собі груди. Після певної дати виплід ненависти неспівмірний із самою силою ненависти: багато дужчий. Він сильно засміявся і погладив собі груди. Одного разу і вдруге поети покликали до помсти, "за око вороже око", і ці вірші були окрасою хрестоматій. Сьогодні це смішно й жалюгідно. Сьогодні не можна: сила помсти знищить самих месників, і тоді що. Треба, щоб усі визволили всіх. Він розплющив очі. Це означає: кожний Я прийде до круглого столу з потугою свого генія. Ти з мішком картоплі і я з картиною, тільки не з цією, з іншою. Кожний від себе нехай мне, щоб була доба. Де мої пензлі, Марто. Я хотів трохи переробити. Ти з мішком картоплі і я з картиною, а обидва ми без імені. Він погладив собі груди. Отже, трудний і лячний тільки перший крок: утратити ім’я. Виживе чи не виживе. Він сильно засміявся і погладив собі груди. А там далі вже якось. Запріг воли, і від Полтави до Кельну і до Буенос-Айресу, і баба позаду на возі. Хто такий. Чолов’яга без імені. Що везеш. Шматок дотепу і нелюдську свою винахідливість і ще нелюдську свою людяність.

(—— на всі моря зубатий пройда.)

І ще нелюдську свою людяність. Він поступово, роз’ятрений думкою, заснув. Йому прозоро приснилося, що геній людини в її снах, бо однаково снить і сталевар і поет, лиш те, як вони потому сни свої різьблять на дійсність, лиш ступінь уміння виснити дійсність — лиш ступінь вміння виснити дійсність — розподіляє по гуртах, по класах, по фахах. —— Він був прозаїчна людина, він відчував це добре тепер уві сні, він ніколи не надавав уваги снам, це він теж усвідомлював уві сні.

(—— на всі моря зубатий пройда..)

Він так глибоко зацікавився своїм сном, що покинув думати про сон, став глядачем. Він бачив, як біжить рейками і балянсує руками худий молодик. Він відчутно уявляв собі, біжить молодик із старого російського роду, син білоемігрантів. Прізвище: Імператузов, з доброї родини, і он навколо багато перевесників, молодики, більше дівчат, сплескують долонями, кричать: Вову Імператузова б’ють — і, справді, в цей момент хтось дає молодикові під ніжку —— Він добре усвідомлював свій сон, коли прокинувся і почав думати, як убивають людей.

І він думав про те, як убивають людей. Приміром, вкидають до кави два зернятка, але тоді треба мати доступ до кави отруюваного, і для цього слід увійти в таємний зв’язок з його жінкою, що в неї синюваті нігті, намолодити собі щоки абощо. Ах, "за око враже око", сьогодні смішно й жалюгідно. Він роздивлявся на сірий ранковий куток кімнати. Просто в кутку, на один крок від ліжка, високий годинник. Дуже гарно вирисувані цифри. Показує, кажуть, уже другий рік двадцять по четвертій. Не знати, коли запала фатальна хвилина: вранці чи опівдні. Не описове заокруглення часу, ні, рівно двадцять по четвертій. І далі шафа з трьома поздовжними відділами і п’ятьма поперек, верхня частина зі склом, з дереворізьбами. На шафі, на поперечному зовнішньому виступі чіткі кольорові репродукції з голляндців; один інтер’єр і одна марина, і ще фотографічний портрет Олени Теліги. За годинниковою стрілкою далі знов куток і двері. Порожня стіна і піч при ній і кріселко і столик, усе смаковито брунатне. Двері, внутрішні двері до Марти, і знов куток, заставлений згорненими в стовпи полотнами,

слава, звинена в сувої. І знов стіна, і двері на веранду, і дві картини на цій стіні, але випадкові, одна з прикрою жовтизною в лівому куті, і два кріселка під зігнутою, як верба, лампою з крислатим гофрованим шапчуком, і стіл на килимі серед кімнат, і на всьому сірий ранок, але килим не свій, чужий, і все тут чуже, крім слави в сувоях. Ба ні, слава так само чужа, слава така само чужа, слава не свого, не власного імені, імені, що не належить. І йому захотілось переконатися, чи справді це крайнє ліворуч полотно згорнено олією назверх, він висунув ноги з ковдри. Він оминув стіл у напрямі до сувоїв, і тіло його обвисало добрим м’ясом під довгою сорочкою, і він ступав босими носками, не на всю ступню, щоб не застудитись, але внутрішні двері розсунуто, на порозі своєї кімнати стала Марта, супутниця двадцяти його років, тверезa істота за сорок, у пенсне, в халаті, і він тріскучими ногами в підштанцях побіг назад до ліжка.

Каву в ліжку, професоре, сказала Марта, проходячи скісно кімнату до вікна. Він хотів сказати: я не знав, але не вимовив через хрипоту. Прокашлявшися, він сказав: я не знав, як збудити вас уночі. Вона сказала: зараз буде кава — щось було важливе. Так, сказав він, мені треба було термометра. Вона відслонила завісу, стіл і стіни стали виразні. Мені два рази вночі здалося, сказала вона, що ви не спите. Він сховав руки під ковдрою.

Запалені очі, маєте гарячку, професоре. Він провів рукою по чолі. Як же вам учора повелося, сказала вона, я зараз. Вона вийшла, тримаючи на животі халат жужмом. Він подивився на сліди поту на долоні. Тоді сів на ліжку і глянув у вікно. Рудим пісочком доріжки в парку. Ялини, паркан. І каштан з білими вистрілами. Каву, сказала Марта, входячи з тацею. Він сказав: не хочеться мені сьогодні кави. Обов’язково вранці рідину, сказала вона. Він зігнув коліна під ковдрою. Як же вам повелося вчора, сказала вона, я не дочекалася, заснула. Вона поставила тацю йому на коліна. Не розілляйте, сказала вона. Так, як питає мати про іспит у школі, вона спитала: так як же повелося вчора. Він хотів відповісти, але вже жував, тому тільки мотнув головою. Маєте гарячку, професоре, сказала вона. Вийнявши хусточку, вона обітерла йому чоло.

Я не професор, сказав він. Вона приклала долоню йому до чола, він у цей час жував. Я починаю все спочатку, вижував він нарешті.

Вона встала й пішла кімнатою високо, як спис. Невже з ним ніяк не можна було погодитися, сказала вона. Виходячи зі своєї кімнати з червоним кожушком, що в ньому термометр, вона сказала: невже з ним ніяк не можна було погодитись. Ніяк, сказав він, я пропонував йому гроші, але не в цьому річ. Він відкусив від хліба з ковбасою. Жуючи, він сказав: я переконався, що це непотрібно. Я не розумію, сказала вона, що саме ви починаєте спочатку. Він проковтнув і сказав: усе спочатку, я не професор. Павло Карпига, он хто я, той, що в дужках. І ви не гнівайтеся, Марто, сказав він, тут справді не в тому річ. Павло Палій не має в моїх очах ніякої ціни. Бог мені послав Павла Палія. Але ж сором, сором який, сказала вона. Ви нікуди не втечете, ви Павло Палій. І буде величезна ганьба, сказала вона, кладучи термометра в кожушку на стіл. Не буде ганьби, сказав він. Буде величезна ганьба, сказала вона і вийшла.

Не буде ганьби, сказав він. Він вкусив ще хліба з ковбасою. Тоді, крехтнувши, виставив тацю на стіл і сказав: не буде ганьби, йдіть сюди, Марто. Я ще маю багато чого зробити, сказав він. Ви маєте повну сивизни голову, сказала вона із своєї кімнати. Він знову взяв з таці чашечку і сказав: я зовсім не потребую ймення. Вона гукнула: без імені людина кроку не зробить, кроку в наш час не зробить, професоре. Ні, я не професор, сказав він, я Павло Карпига. Ви Павло Палій, сказала вона із своєї кімнати. Він поставив чашечку на тацю і сказав: не в імені річ, ідіть сюди, Марто. Ми почнемо все спочатку, не тут, Марто, на нових землях, де нас ніхто —— Йдіть сюди, кажу вам, я маю листа з Канади. І він потяг носом так, що на мить обидва носові крила впали в ніс і так були. З кімнати Марти ледь пахло кремом до взуття.

Де той лист, сказала вона, ставши на порозі. Вона дозащібувала сукню на спині і була без пенсне. Коли ви його дістали. Він сказав: позавчора, і взяв чашечку з таці. Справді, сказала вона, чому ви нічого не казали. Я зовсім був забув, сказав він і ковтнув із чашечки. Не все так неможливо, як здається, Марто, сказав він. Аджеж лист адресований

таки справді мені Павлові Карпизі. Вона глянула на нього, визґрабнюючи на собі сукню. Потім вона спитала: а вистане ж вас, професоре. Ой вистане, Марто, сказав він і заплющив очі. Я не професор, я Павло Карпига з Лубень, звикніть. Вона спитала: а вистане вас, професоре, щоб не бути професором, щоб стати професором. Ой вистане, Марто, сказав він. Я сьогодні великим дивом дивуюся, чом я не думав над тим, що не личить Павлові Карпизі в дужках стояти. Це добрий лубенський рід. Марто, дуже старий, від чумаків і ще далі. Вона сказала: щось мені це зовсім не подобається, ну аж ні настільки не подобається мені ваша ідея. Хороша ідея, сказав він. І потім, сказав він, не думайте нічого такого про себе, я знаю, ви собі думаєте там, буцімто ви там негарна чи що. Дурниці, Марто, сказав він, у темнобрунатній сукні ви зовсім не те, щоб можна було на вас сказати негарна, а скажу вам щиро, можна сказати з певністю, що таки гарна, ну зовсім таки цілком гарна, і я ще намалюю з вас портрет, он що. Ну добре, сказала вона, пийте вашу каву і не базікайте.

І вона почервоніла, може вперше, може востаннє, може й зовсім не почервоніла, а то тільки такий вигляд мало, коли вона ніби всміхнулася, глянувши на те, як допиває вранішню каву її розбалаканий, її білий, неначе бавовна, з очима трохи селянськими, що інколи нагадували очі її покійного батька, друг, мудрований її вихованець, її оберемкуватий пан.

1945 р.